

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Соціально-психологічний факультет

Кафедра психології розвитку та консультування

**ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ
СУЧАСНОЇ МОЛОДІ З ПСИХОЛОГІЧНИМ ВІКОМ**

**Кваліфікаційна/дипломна робота
здобувача вищої освіти**

другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія

63 (м2) групи

Мороз Людмили Олександрівни

Науковий керівник:

доцент кафедри психології розвитку та
консультування, кандидат філософських наук,
доцент Ганна Володимирівна Пирог

Рекомендована до захисту
рішенням кафедри *психології розвитку
та консультування*

Протокол № 5 від «30» листопада 2018 р.

Зав. кафедри _____ Л.П.Журавльова
підпис

Житомир – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
1.1. Розуміння життєвих стратегій в науково-психологічній літературі	
1.1.1. Поняття про життєві стратегії	
1.1.2. Структура життєвих стратегій	
1.2. Психологічний вік та життєві перспективи	
1.3. Особливості зв'язку життєвих стратегій сучасної молоді і психологічного віку	
Висновки до розділу 1	
РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
2.1. Методологічні та методичні основи дослідження життєвих стратегій та психологічного віку сучасної молоді	
2.1.1. Опитувальник на визначення рівня домагань за В.К. Гербачевським	
2.1.2. Тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва	
2.1.3. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича	
2.1.4. Опитувальник часової перспективи Зімбардо	
2.2. Характеристика вибірки та процедури дослідження	
Висновки до розділу 2	
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	
3.1. Дослідження рівня сенсожиттєвих орієнтацій сучасної молоді (за опитувальником Д.О. Леонтьєва)	

3.2. Дослідження особливостей ціннісних орієнтацій сучасної молоді	
3.3. Дослідження рівня домагань сучасної молоді	
3.4. Дослідження особливостей рівня часової перспективи сучасної молоді	
3.5. Особливості життєвих стратегій сучасної молоді з різним суб'єктивним переживанням часу	
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Для сучасної молоді питання вибору стратегії проектування власного життєвого шляху залишається актуальним. Сучасній молоді одночасно притаманні як надії і прагнення досягти високих цілей, так і розчарування від власних життєвих досягнень. У молоді не завжди є реалістична картина власного майбутнього, життєва перспектива може бути розмитою, тому і майбутнє без втілення в життя бажаних цілей уявляється несподіваним. Існує нагальна потреба в розумінні того, як особистість шукає відповідності між власним життям та своїми очікуваннями, певними планами, цілями. Проте проблема особистісного самовизначення молоді у контексті сприймання й осмислення ними власного життєвого шляху, формування життєвої перспективи на сьогодні розроблена ще недостатньо.

У психологічних дослідженнях останніх десятиріч питання життєвої стратегії стає все більш актуальним (К.О.Абульханова-Славська, А.Адлер, Б.Г.Ананьєв, Е.Берн, Ш.Бюлер, М.Кухта, О.С.Мурадян, Т.Є.Резник, Ю.М.Резник, С.Л.Рубінштейн, О.Созонтов, В.Франкл, Ф.Хоппе). Значну цінність для дослідження проблеми життєвих стратегій мають праці вчених, у яких висвітлюється сутність життєвих домагань (К.О.Абульханова-Славська, Т.М.Березіна, Л.А.Лєпіхова, Т.М.Титаренко). Одним з аспектів теорії життєвих стратегій та життєвого шляху є розгортання суб'єктом процесу життєтворення (Б.Г.Ананьєв, Ш.Бюлер, Є.І.Головаха О.О.Кронік, С.Л.Рубінштейн.).

Життєві стратегії пов'язані зі суб'єктивним структуруванням уявлень про потік життя, у зв'язку з цим надзвичайно важливим є питання індивідуального сприймання часу, яке реалізується в категоріях “життєва перспектива” та “психологічний вік”. Життєві перспективи досліджувались у контексті уявлень про потік життя, зв'язок минулого, теперішнього й майбутнього (Є.І.Головаха, І.С.Кон, О.О.Кронік, С.Л.Рубінштейн). Вивченню життєвої перспективи як складової психологічного часу і життєвого шляху особистості присвячені роботи

ряду авторів як вітчизняних, так і закордонних: Дж.Бойда, Ф.Зімбардо, К.Левіна, К.К. Платонова, Л.Френка, Є.І. Головахи, А.А. Кроніка.

Однак, проблема взаємної обумовленості життєвих стратегій і суб'єктивного переживання процесу життя у віці ранній дорослості залишається недостатньо вивченою.

Отже, актуальність та недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження — «Особливості взаємозв'язку життєвих стратегій сучасної молоді з психологічним віком».

Об'єкт дослідження – життєві стратегії та психологічний вік.

Предмет дослідження – психологічні особливості зв'язку життєвих стратегій сучасної молоді та психологічного віку.

Мета дослідження – виявити особливості взаємозв'язку життєвих стратегій сучасної молоді з психологічним віком.

Гіпотеза дослідження: Життєві стратегії пов'язані з психологічним віком як суб'єктивним переживанням процесу життя:

- спрямованість на цілі у майбутньому пов'язана з орієнтацією на досягнення, цінностями «активне діяльне життя», «впевненість в собі», «високі запити», «незалежність» та фактором «майбутнє»;
- спрямованість на процес життя у теперішньому – з орієнтацією на цінності «цікава робота», «любов», «розваги», «свобода», «життєрадісність», «сміливість у відстоюванні своєї думки» та фактором «гедоністичне теперішнє»;
- спрямованість на вже досягнуті у минулому результати – з орієнтацією на значимість результатів та оцінку власної діяльності, цінностями «життєва мудрість», «здоров'я», «матеріально забезпечене життя», «освіченість», «раціоналізм» та фактором «минуле».

Для досягнення поставленої мети було визначено наступні **завдання**:

1. Визначити теоретико-методологічні засади дослідження життєвих стратегій та психологічного віку на основі аналізу науково-психологічної літератури.

2. Підібрати методики вивчення життєвих стратегій та психологічного віку.

3. Дослідити емпіричним шляхом особливості життєвих стратегій сучасної молоді відповідно до психологічного віку як суб'єктивного переживання процесу життя.

4. Визначити характерні особливості взаємозв'язку життєвих стратегій та психологічного віку сучасної молоді.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали науково-теоретичні положення вітчизняної та зарубіжної психології про життєві стратегії людини (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.); про життєву перспективу (Є.І.Головаха, І.С.Кон, О.О.Кронік, С.Л.Рубінштейн) та життєві домагання (К.О.Абульханова-Славська, Т.М.Березіна, Л.А.Лєпіхова, Т.М.Титаренко)

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація психологічної літератури з проблеми дослідження; *емпіричні:* психодіагностичні методики «Визначення рівня домагань особистості» (В.К.Гербачевський), «Опросник временной перспективы» (Ф. Зимбардо), «Методика вивчення ціннісних орієнтацій» (Д.О.Леонтьєв), методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечена використанням надійного апробованого психодіагностичного інструментарію, репрезентативністю вибірки, поєднанням якісного та кількісного аналізу, застосуванням методів математичної статистики.

Наукова новизна та теоретичне значення:

- *вперше* обґрунтовано положення про взаємозв'язок суб'єктивного переживання процесу життя сучасною молоддю з життєвими стратегіями;
- *уточнено* структуру життєвих стратегій, до якої віднесено: життєві домагання, життєві цінності, життєві перспективи;
- *набуло подальшого розвитку* застосування методів вивчення життєвих стратегій та психологічного віку.

Практичне значення полягає в тому, що результати сприятимуть більш глибокому і всебічному розумінню життєвих стратегій сучасної молоді. Висновки

магістерської роботи можуть використовуватись у консультативній роботі психологічних служб освіти з молоддю, в процесі викладання спецкурсу «Психологія особистісного зростання», в навчальному курсі «Психодіагностика» студентам-психологам та студентам педагогічних вузів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати були представлені на міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження в психології та педагогіці – прогрес майбутнього» (18-19 травня 2018 р., м. Одеса).

Публікації. Основний зміст та результати дослідження викладено у 1 публікації:

Зв'язок життєвих стратегій сучасної молоді з психологічним віком: теоретичні аспекти / Г. В. Пирог, Л. О. Мороз // Сучасні наукові дослідження в психології та педагогіці – прогрес майбутнього : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2018 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. – С. 22-25.

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, 12 додатків, списку використаних джерел, що нараховує 77 найменувань. Загальний обсяг становить 99 сторінки друкованого тексту, з яких 78 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Висновки до 1 розділу

Теоретичний аналіз проблеми життєвих стратегій в науково-психологічній літературі показав:

1. Життєва стратегія розуміється як засіб планування особистістю власного життя, що складається з попереднього конструювання способу життя (вибір цілей, пріоритетів), реалізації способу життя (практики суб'єкта, спрямовані на реалізацію життєвих потреб та розв'язання ситуацій); задоволеності життям (самооцінка досягнутого).

2. До структури життєвих стратегій належать наступні компоненти: життєві домагання, життєві цінності та життєва перспектива. Життєві домагання розглядаються як рефлексивний компонент психічної організації людини, який допомагає в саморозгортанні особистості в контексті усвідомлення власного потенціалу, що дозволяє моделювати майбутнє відповідно до власних очікувань. Життєві цінності — це ідеї, ідеали, цілі, до яких прагне людина і суспільство.

3. Психологічний вік розглядається як суб'єктивне переживання часу особистістю з чергуванням важливих подій від минулого до майбутнього. В залежності від того, чи були реалізованими заплановані цілі і залежить психологічний вік особистості.

4. Життєвою перспективою вважається образ бажаного та усвідомлюваного майбутнього. Життєва перспектива забезпечується гармонійним взаємозв'язком часового та смислового вимірів, які охоплюють життєві цілі, плани, програми особистості, особистісні цінності, смислові конструкти та смислові диспозиції.

5. Наявні теоретичні моделі недостатньо відображають всю картину взаємозв'язку суб'єктивного переживання часу та життєвих стратегій особистості,

дана модель була доповнена і включає наступні структурні елементи життєвих стратегій особистості: життєві домагання, життєві цінності та життєві перспективи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Висновки до розділу 2

Підсумування та аналіз методів і методик вивчення життєвих стратегій та психологічного віку сучасної молоді дають можливість зробити наступні висновки:

1. Для дослідження життєвих стратегій та психологічного віку сучасної молоді було запропоновано діагностичний комплекс, що включав опитувальник часової перспективи Ф.Зімбардо, опитувальник В. Гербачевського на визначення рівня домагань особистості, методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича та опитувальник «Тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО)» Д.О.Леонтєва.

2. Обробка результатів передбачає кількісний та якісний аналізи. Кількісний аналіз результатів дослідження включав визначення середніх показників (середнє арифметичне значення), частотний (процентний) аналіз для вибірки загалом та окремо для груп з різним суб'єктивним переживанням часу. Для з'ясування зв'язку між показниками життєвих стратегій (за опитувальником часової перспективи Ф.Зімбардо, опитувальником В. Гербачевського на визначення рівня домагань особистості та методикою «Ціннісні орієнтації» М. Рокича) і психологічним віком (за опитувальником «Тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО)» Д.О.Леонтєва) було використано коефіцієнт кореляції Стьюдента.

3. Використання даних методів, дотримання послідовності етапів дослідження забезпечує вивчення компонентів теоретичної моделі зв'язку самоактуалізації з політичними орієнтаціями в ранній дорослості, дозволяє ефективно здійснити процедуру дослідження і максимально повно отримати інформацію про досліджуване явище, що відповідає поставленим меті та завданням.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІКУ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

3.1. Дослідження рівня сенсожиттєвих орієнтацій сучасної молоді (за опитувальником Д.О. Леонтєва)

Як вже зазначалось вище, поняття життєвої стратегії в семантичному змісті ми розглядаємо в площині сенсожиттєвих, ціннісних орієнтацій та життєвих домагань.

Сенсожиттєві орієнтації сучасної молоді (відповіді опитуваних представлені в додатках А та Б) можна порівняти з даними опитування самого автора, яке Д.О.Леонтєв провів з вибіркою 200 осіб віком 18-29 років (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Показники сенсожиттєвих орієнтацій сучасної молоді

Субшкали тесту СЖО	К-ть опитуваних	Мін. значення	Макс. значення	Сер. значення	Станд. відхилення
Цілі життя	70	18	42	30,22857	6,11288
Процес життя	70	6	42	28,94286	6,49166
Результативність життя	70	15	35	24,74286	4,84150
Локус контролю Я	70	10	28	20,74286	4,38933
Локус контролю життя	70	14	40	28,90000	5,73358
Усвідомленість життя	70	57	121	87,84286	13,91135

Порівняння вказує на те, що досліджена нами вибірка осіб має приблизно такі середні значення шкал сенсожиттєвих орієнтацій, що наведені в тесті СЖО Д.О. Леонтєва.

Рисунок 3.1. показує співвідношення та середні показники сучасної олоді за субшкалами тесту СЖО Д.О. Леонтьєва.

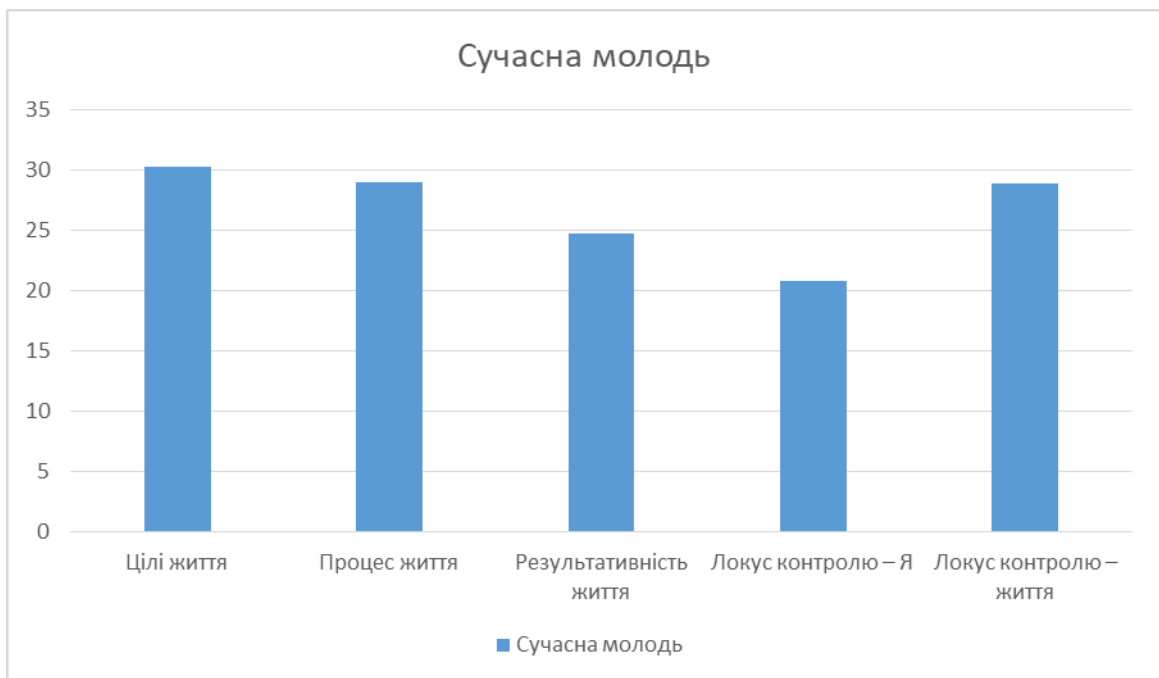

Рис. 3.1. Гістограма особливостей рівня сенсожиттєвих орієнтацій сучасної молоді (за опитувальником Д.О. Леонтьєва)

Найбільше середнє значення сучасна молодь має за субшкалою «Цілі життя» (30,23), що може свідчити про наявність в житті цілей, це надає молоді часову перспективу та осмисленості життя. Це може пояснюватися юнацьким віком, для якого є характерною спрямованість на майбутнє, тому високі бали за даною субшкалою легко пояснюються.

Найменше середнє значення сучасна молодь отримала за субшкалою «Локус контролю – Я» (20,7), що характеризується сприйманням себе вільним з достатньою свободою вибору. Проте найнижчий бал за цією субшкалою описує особистість, цілі життя якої не підкріплені достатньою особистісною відповідальністю сучасної молоді в реалізуванні власних цілей та вірою у власні можливості контролювати події у власному житті.

Емоційна насиченість життям за субшкалою «Процес життя» сучасної молоді характеризується відносною незадоволеністю своїм життям на даний момент.

Рівень задоволеності самореалізацією за субшкалою «Результативність життя» сучасної молоді перебуває на низькому рівні (24 бали), що вказує на незадоволеність прожитим відрізком часу.

Дані опитуваних за субшкалою «Локус контролю – життя» (28,9) вказують на впевненість молоді в тому, що життя не підлягає їх свідомому контролю, свобода вибору насправді є нереальною, а тому ставити перед собою цілі не має сенсу.

Таблиця 3.2 містить дані інтеркореляції між субшкалами тесту СЖО:

Таблиця 3.2

Показники кореляційного аналізу показників сучасної молоді субшкал СЖО за критерієм Пірсона

Субшкали тесту СЖО	Цілі життя	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя	УЖ
Цілі життя	-	0,53	0,40	0,66	0,40	0,75
Процес життя	0,53	-	0,60	0,54	0,52	0,78
Результативність життя	0,40	0,60	-	0,32	0,46	0,66
Локус контролю – Я	0,66	0,54	0,32	-	0,33	0,76
Локус контролю – життя	0,40	0,52	0,46	0,33	-	0,64
Усвідомленість життя	0,75	0,78	0,66	0,76	0,64	-

Загальна усвідомленість життя найбільш корелює з субшкалами «Процес життя» (0,78), «Локус контролю – Я» (0,76) та «Цілі життя» (0,75). Субшкала «Локус контролю Я» тісно корелює з субшкалою «Цілі життя» (0,66).

Частотний аналіз обрахунку показників сучасної молоді за тестом СЖО представлений в таблиці 3.3.

**Частотний аналіз середніх значень сенсожиттєвих орієнтацій сучасної
молоді (тест СЖО Д.О. Леонтьєва)**

Якісні показники	Цілі життя	Процес життя	Результат життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – життя	УЖ
Неадекватно високі	0%	3%	6%	1%	1%	0%
Оптимальні	27%	41%	20%	40%	52%	6%
Низькі	73%	56%	74%	59%	47%	94%

Частотний аналіз показників сенсожиттєвих орієнтацій сучасної молоді показав наступне:

- найбільше низьких показників за наступними 4 субшкалами: «Цілі життя», «Процес життя», «Результативність життя» та «Локус контролю – Я», - свідчить про загальну незадоволеність сучасної молоді власними минулим (результатом), теперішнім (процесом) та майбутнім (цілями);

- найбільше оптимальних показників серед сучасної молоді за субшкалою «Локус контролю – життя» (52%) – такі показники пояснюють впевненість більшої половини сучасної молоді в можливості контролю власного життя, в можливості приймати самостійні рішення та втілювати їх в життя;

- загальний показник усвідомленості життя (УЖ) загалом низький (94%), що показує невпевненість сучасної молоді у власних можливостях самостійно здійснювати життєвий вибір.

Отже, вивчення сенсожиттєвих орієнтацій за опитувальником Д.О. Леонтьєва показало, що сучасна молодь має низькі середні значення за п'ятьма субшкалами сенсожиттєвих орієнтацій, що може вказувати на високий показник незадоволеності молоддю власним минулим (результатом), теперішнім (процесом) та майбутнім (цілями).

3.2. Дослідження особливостей ціннісних орієнтацій сучасної молоді

Дослідження ціннісних орієнтацій сучасної молоді показало, що в системі термінальних цінностей сучасної молоді найважливішою є цінність здоров'я (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Особливості ціннісних орієнтацій сучасної молоді (термінальні цінності)

Цінність (термінальні цінності)	Список А	
	Ранг	Реалізованість
активне діяльне життя	5	62%
життєва мудрість	4	62%
здоров'я	1	75%
цікава робота	7	58%
краса природи і мистецтва	15	58%
любов	2	59%
матеріально забезпечене життя	3	63%
наявність хороших і вірних друзів	12	63%
суспільне покликання	14	62%
пізнання	10	61%
продуктивне життя	13	60%
розвиток	8	63%
розваги	17	58%
свобода	9	65%
щасливе сімейне життя	6	59%
щастя інших	18	50%
творчість	16	50%
впевненість у собі	11	61%

Проміжні позиції цінностей сучасної молоді серед чоловіків та жінок займають цінності професійної самореалізації: цікава робота, розвиток, пізнання, продуктивне життя, життєва мудрість (у жінок), **що** свідчить про постійне фізичне і духовне самовдосконалення; особистісні – свобода, творчість, краса природи і мистецтва, щасливе сімейне життя, впевненість у собі, краса природи і мистецтва; суспільні цінності - суспільне покликання, наявність хороших і вірних друзів.

Останні місця посідають цінності – розваги, щастя інших, творчість. Тобто можна сказати, що сучасна молодь деякою мірою егоїстична, розваги розташовані на останніх місцях - вважається через те, що українці – працелюбні; естетичні

цінності займають останні місця у сучасної молоді, можливо, через те, що дані цінності не являються соціально бажаними (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Особливості ціннісних орієнтацій сучасної молоді
(інструментальні цінності)**

Цінність (інструментальні цінності)	Список Б	
	Ранг	Реалізованість
акуратність	4	73%
вихованість	1	74%
високі запити	14	61%
життєрадісність	2	76%
старанність	5	75%
незалежність	9	67%
непримиренність до недоліків	18	53%
освіченість	7	64%
відповідальність	3	73%
раціоналізм	8	67%
самоконтроль	10	67%
сміливість у відстоюванні своєї думки	16	68%
тверда воля	15	64%
терпимість	17	67%
широта поглядів	12	71%
чесність	6	75%
ефективність у справах	13	70%
чуйність	11	71%

В системі інструментальних цінностей сучасної молоді така цінність, як вихованість, займає перший ранг. Це може залежати від того, що представників даної вибірки з дитинства привчали поважати батьків, сім'ю, батьківщину, бути вихованими та ввічливими. Цінностями, що займають перші позиції (від 2 до 5 цінності), опитуваними виділені наступні: життєрадісність, відповідальність, акуратність, старанність. Перші три вказані цінності разом з вихованістю належать до особистісних, цінність «старанність» - до професійних.

Проміжні інструментальні цінності сучасної молоді: 1) з позиції самоствердження виділяємо 5 цінностей (чесність, раціоналізм, незалежність, самоконтроль, освіченість), що користуються найбільшою перевагою у сучасної молоді; 2) з позиції відображення самореалізації особистості професійні

(освіченість, раціоналізм, ефективність у справах) та суспільні (незалежність, чуйність та широта поглядів) цінності користуються однаковою значимістю; 3) з позиції міжособистісних відносин конформістські (освіченість, самоконтроль, ефективність у справах) та альтруїстичні (раціоналізм, чуйність, широта поглядів) користуються однаковою значимістю.

Останні місця займають такі інструментальні цінності: високі запити, тверда воля, сміливість у відстоюванні своєї думки, терпимість, непримиренність до недоліків. Найменш значимими цінностями в сучасній молоді виступили: 1) з позиції спрямованості сучасна молодь бажає самостверджуватися (високі запити та сміливість у відстоюванні своєї думки) та спілкуватися (терпимість та непримиренність до недоліків); 2) з позиції відображення самореалізації особистості суспільним (сміливість у відстоюванні своєї думки, терпимість та непримиренність до недоліків) цінностям надають перевагу; 3) з позиції міжособистісних відносин індивідуалістичні (високі запити, тверда воля та сміливість у відстоюванні своєї думки) цінності мають більше поширення у сучасній молоді.

Отже, структурована система термінальних цінностей сучасної молоді виглядатиме наступним чином (покажемо її на прикладі перших 5 термінальних цінностях):

1. термінальні цінності сучасної молоді в рамках відображення самореалізації індивіда:

- а) професійні цінності: матеріально забезпечене життя;
- б) суспільні цінності: активне діяльне життя;
- в) особистісні цінності: здоров'я, любов, життєва мудрість;

2. термінальні цінності сучасної молоді в рамках спрямованості індивіда:

- а) самоствердження: здоров'я, життєва мудрість;
- б) спрямованість на спілкування: любов, активне діяльне життя;
- в) спрямованість на справи: матеріально забезпечене життя;

3. з позиції міжособистісних відносин сучасна молодь:

- а) індивідуалістичні: здоров'я, активне діяльне життя;

б) конформістські: любов, матеріально забезпечене життя;

в) альтруїстичні: життєва мудрість.

Структурована система інструментальних цінностей сучасної молоді виглядатиме наступним чином (покажемо її на прикладі перших 5 інструментальних цінностей):

1. інструментальні цінності сучасної молоді в рамках відображення самореалізації індивіда:

а) професійні цінності: старанність;

б) суспільні цінності: відсутні;

в) особистісні цінності: вихованість, життєрадісність, відповідальність, акуратність;

2. інструментальні цінності в рамках спрямованості індивіда:

а) самоствердження: відсутні;

б) спрямованість на спілкування: життєрадісність, акуратність;

в) спрямованість на справи: вихованість, відповідальність, старанність;

3. інструментальні цінності з позиції міжособистісних відносин сучасна молодь:

а) індивідуалістичні: відповідальність;

б) конформістські: вихованість, життєрадісність, старанність;

в) альтруїстичні: акуратність.

Структуровані дані про термінальні та інструментальні цінності сучасної молоді відображено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Структура ціннісних орієнтацій сучасної молоді

Система цінностей		Термінальні цінності (список А)	Інструментальні цінності (список Б)
Самореалізація	Особистісні	здоров'я	відповідальність
		любов	життєрадісність
		життєва мудрість	вихованість
			акуратність

	Суспільні	активне діяльне життя	-
	Професійні	матеріально забезпечене життя	старанність
Спрямованість	Самоствердження	здоров'я	-
		життєва мудрість	
	Спілкування	любов	життєрадісність
		активне діяльне життя	акуратність
	Справи	матеріально забезпечене життя	вихованість
			відповідальність
			старанність
Міжособистісні відносини	Індивідуалістичні	здоров'я	відповідальність
		активне діяльне життя	
	Конформістські	любов	життєрадісність
		матеріально забезпечене життя	вихованість
			старанність
	Альтруїстичні	життєва мудрість	акуратність

Отримана у дослідженні структура цінностей сучасної молоді показує, що не всі цінності-засоби, виділені молодими людьми, можуть задовольнити обрані ними найважливіші цінності-цілі; на обрані цінності-цілі (активне діяльне життя, життєва мудрість) в сучасної молоді не знайшлося відповідних цілей-засобів, адже досягти життєвої мудрості за допомогою акуратності і вихованості навряд вдасться, а цінність «активне діяльне життя» не може бути задоволена за допомогою відповідальності.

3.3. Дослідження особливостей рівня домагань сучасної молоді

З метою дослідження мотиваційних орієнтацій сучасної молоді було використано опитувальник В.К. Гербачевського (додаток Е-3). Середній рівень домагань характерний для мотивації до діяльності (у внутрішньому мотиві, мотиві зміни діяльності), мотивів, що пов'язані з досягненням достатньо складних цілей (в значимості результатів, складності завдань, вольовому зусиллі) (табл. 3.7). Проте є незначна відмінність: для чоловіків мотивами до діяльності також служать й інші

мотиви, на відміну від жінок, - чоловіки виділяють мотив уникнення, мотив змагання (належать до групи мотивів, пов'язаних з безпосередньою діяльністю чоловіків) та мотив ініціативності (мотив належить до групи мотивів, пов'язаних з особливостями діяльності особистості, вказує на розуміння причинності кінцевого результату діяльності). Іншим мотивам при виборі діяльності сучасна молодь не надає особливого значення, тому і бали за виділені в таблиці мотиви низькі – вказує на низький рівень домагань за даними групами мотивів.

Таблиця 3.7

**Особливості рівня домагань сучасної молоді
(за опитувальником В.К. Гербачевського)**

Досліджувані	Внутрішній мотив	Пізнавальний мотив	Мотив уникнення	Мотив змагання	Мотив зміни діяльності	Мотив самоповаги	Значимість результатів	Складність завдання	Вольове зусилля	Оцінка рівня досягнутих	Оцінка свого потенціалу	Намічений рівень мобілізації зусиль	Очікуваний рівень результатів	Закономірність результатів	Ініціативність
<i>Чоловіки</i>	10,4	7,2	10,3	9,8	10,8	7	14	9,6	11,4	4,2	7,8	7,9	5,4	8,8	9,9
<i>Жінки</i>	9,6	5,8	9,4	7,4	12	6	15	9,5	10,4	4,3	7,2	7	4,5	7,6	8,5
<i>Загалом</i>	10	6,5	9,8	8,6	11	6,5	14,6	9,6	11	4,2	7,4	7,4	5	8	9,2

Важливими компонентами, які допомагають сучасній молоді в досягненні важливих завдань, є:

1) середній показник за мотивом значимості результатів (сучасній молоді важливо, щоб результати складних завдань, за які вони взялися, були середнього рівня значимості);

2) середній показник за мотивом складності завдання (обраний мотив вказує на те, що завдання сучасною молоддю обираються відповідно до складності завдання, бажано, щоб дані завдання були середнього рівня складності);

3) середній результат за мотивом вольового зусилля (мотив виражає середнього рівня вольове зусилля сучасної молоді в ході роботи в поставленому перед ними завданні).

Передбачення власних рівня мобілізації зусиль та рівня результатів діяльності сучасною молоддю відповідає низькому прогнозуванню даних компонентів. Даний показник свідчить про те, що прогнози молоді стосовно кінцевого підсумку діяльності та можливого відновлення після діяльності переважно низькі.

Серед мотивів процесу інтерпретації, пов'язаних з розумінням особистістю причинних факторів, чоловічою статтю був виділений мотив ініціативності - показує середній вияв чоловіками винахідливості та ініціативи при вирішенні поставлених завдань.

Таким чином, у структурі мотивації сучасна молодь надає перевагу мотиваційній орієнтації результативності діяльності, що вказує на прагнення молоддю досягти результату в процесі діяльності заради набуття навичок, отримання поціновування, здобуття знань (рис. 3.2).

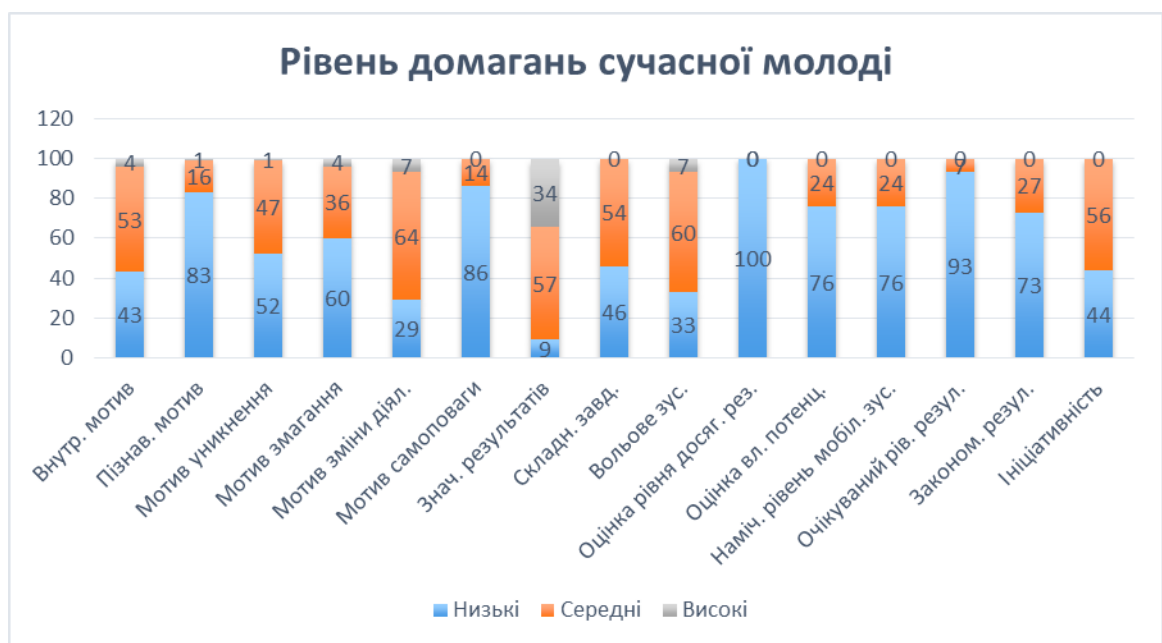

Рис. 3.2. Гістограма значень рівня домагань сучасної молоді

Орієнтація на процес діяльності також достатньо виражена у сучасної молоді. Зовнішні мотиваційні орієнтації, що спрямовані на оцінку та на очікування неприємностей, виражені слабкіше в порівнянні з внутрішніми мотиваційними орієнтаціями, що спрямовані на результат та процес.

Для вибірки характерні:

- середні (53%) та низькі (43%) значення внутрішнього мотиву свідчать про достатню впевненість та захопленість сучасної молоді поставленим перед ними завданням; внутрішній мотив відіграє достатню роль при оцінці молоддю привабливості виконуваної діяльності; високі значення спостерігаються в незначній кількості (загалом 4% отриманих результатів з усієї вибірки) – для вказаної кількості опитуваних внутрішній мотив впливає як значний фактор привабливості завдання;

- середні (16%) та низькі (83%) значення пізнавального мотиву свідчать про загалом низький рівень зацікавленості сучасною молоддю в результатах власної діяльності, лише незначна кількість (16%) опитуваних переймається власними результатами; для 1% респондентів допитливість власними досягненнями має велике значення;

- середні (47%) та низькі (52%) значення мотиву уникнення свідчать про те, що половина опитаної молоді від початку мотивовані на ситуацію невдачі в майбутньому, даний факт вказує, що в середньому сучасна молодь мало вірить в можливість досягнення успіху в певному виді діяльності, часто молодь (в 47% осіб) може стримувати страх критики; сучасна молодь (1%) не відчуває жодного задоволення від такої діяльності, тому прагне її уникнути будь-якими зусиллями;

- середні (36%) та низькі (60%) значення мотиву змагання показують середню спрямованість невеликої кількості осіб та достатньої кількості осіб сучасної молоді на стримування себе до діяльності при фактичній наявності високих або вищих результатів стосовно людини, яка оцінює; високі значення спостерігаються в незначній кількості (загалом 4% отриманих результатів з усієї вибірки) – вказують на невелику кількість осіб, що вважають «за честь» позмагатися за кращий кінцевий результат, даний відсоток сучасної молоді не стримують можливі труднощі перед досягненням цілі;

- середні (64%), низькі (29%) та високі (7%) значення мотиву зміни діяльності вказують на те, що велика кількість опитуваних надають перевагу тому, щоб завершити діяльність, якою на той момент займалися, та зайнятися іншою, проте й

наявні (29%) респонденти, що мають низький прояв до зміни актуальної на той момент діяльності, отож для даної вибірки нова задана діяльність не стала проблемою;

- середні (14%) та низькі (86%) значення мотиву самоповаги свідчать загалом про низьке стремління сучасної молоді ставити перед собою більш складні цілі в однотипній робочій або навчальній діяльності; компонент мотиву самоповаги, згідно В.К.Гербачевського, прямопропорційно співвідноситься з рівнем домагань, тому можна сказати, що сучасній молоді притаманний переважно низький (86%) рівень домагань;

- високі (34%), середні (57%), низькі (9%) значення категорії рівня домагань «значимість результатів» вказують на те, що найбільшим мотивом для сучасної молоді при виконанні певної діяльності слугує особистісна значущість результатів діяльності;

- середні (54%) та низькі (46%) значення категорії рівня домагань «складність завдання» вказують на невелику кількість осіб, що в більшій або меншій мірі розраховують на себе та спрямовані на досягнення власних цілей за допомогою завдань, що відповідають достатньому рівню складності; інша частина опитуваних (46%) надають перевагу простішому варіанту розв'язування завдань;

- середні (60%) та низькі (33%) значення категорії рівня домагань «вольове зусилля» вказують на середню оцінку опитуваними міри застосування вольового зусилля в ході роботи над певним завданням, що свідчить про незначну старанність опитуваних. Високі значення спостерігаються в незначній кількості – загалом 7% отриманих результатів з усієї вибірки: вказують на те, що дана кількість опитуваних високо оцінюють використання вольового зусилля в роботі;

- низькі (100%) значення категорії рівня домагань «оцінка рівня досягнутих результатів» свідчать про оцінку абсолютно всіма опитуваними власних досягнутих результатів як не вартих того, щоб ними можна було пишатися та поціновувати;

- середні (24%) та низькі (76%) значення категорії рівня домагань «оцінка свого потенціалу» свідчать про загалом низьку оцінку сучасною молоддю власних засобів та внутрішніх ресурсів задля досягнення власних цілей та прагнень;

- середні (24%) та низькі (76%) значення категорії рівня домагань «намічений рівень мобілізації зусиль» свідчить про страх більшої частини сучасної молоді перед труднощами, що вказує на нездатність у відповідальну мить мобілізуватися та діяти впевнено та ефективно;

- середні (7%) та низькі (93%) значення категорії рівня домагань «очікуваний рівень результатів» свідчить про майже абсолютну впевненість сучасної молоді в низьких результатах власної діяльності, що очікується ними заздалегідь; очікуючи низького результату, сучасна молодь в більшій мірі не намагатиметься перевершити результати інших та власні, сучасна молодь береться за виконання завдань легкого рівня складності, а отже отримуватиме надалі низькі результати;

- середні (27%) та низькі (73%) значення категорії рівня домагань «закономірність результатів» свідчить про впевненість сучасної молоді в тому, що досягнення високого результату залежить зовсім не від «випадку», а від власних можливостей;

- середні (56%) та низькі (44%) значення категорії рівня домагань «ініціативність» свідчить про впевненість більшої частини сучасної молоді в тому, що високий результат діяльності залежить від власної ініціативності постановки завдання, менша частина молоді вважає, що результат залежить від директивності поставленого завдання та керуванням «зверху» над процесом.

Вивчення рівня домагань сучасної молоді з використанням опитувальника В.К.Гербачевського показало, що сучасна молодь в більшій степені спрямована на виконання завдання, тобто домінуючими мотивами даного вікового періоду залишаються мотиви, пов'язані з діяльністю суб'єкта. Ядро мотиваційної структури діяльності сучасної молоді складають мотиви: внутрішній мотив - даний мотив можна ще назвати мотивом привабливості, мотив змушує сучасну молодь захоплюватися поставленим перед нею завданням; мотив уникнення – даний мотив змушує сучасну молодь уникати певних видів діяльності, в яких вони бояться

показати низький результат; мотив змагання (виявлено у чоловіків) – мотив показує, що чоловіки надають значення високим результатам в діяльності інших осіб, тому це змушує їх до того, щоб перевершити чужі результати; мотив зміни діяльності – мотив пояснює факт того, що сучасна молодь прагне до припинення роботи, якою займаються.

3.4. Дослідження особливостей рівня часової перспективи сучасної молоді

З метою дослідження часової перспективи сучасної молоді було використано опитувальник ZPTI Ф. Зімбардо.

Дані дослідження часової перспективи, представлені в таблиці 3.8, свідчать про те, що:

- сучасна молодь має оптимальні показники за чотирма факторами ZPTI – «негативне минуле», «гедоністичне теперішнє», «фаталістичне теперішнє» та «майбутнє»;

- сучасна молодь має низький показник за фактором «позитивне минуле», що може свідчити про оцінку власного минулого незадовільно, наявний результат, який має сучасна молодь на сьогодні, призводить лише до негативного ставлення до минулого у жінок та фаталістичного теперішнього у чоловіків.

Таблиця 3.8

Особливості часової перспективи сучасної молоді (за опитувальником Ф. Зімбардо)

Досліджувані	Негативне минуле	Гедоністичне теперішнє	Майбутнє	Позитивне минуле	Фаталістичне теперішнє
Чоловіки	2,3	3,75	3,28	2,5	3
Жінки	3,5	3,5	3,5	3	2,25
Загалом	2.9	3.6	3.39	2.75	2.6

Таблиця 3.9 містить дані кореляції між субшкалами тесту ZPTI та шкалами тесту на визначення рівня домагань В.К. Гербачевського:

**Показники кореляції мотиваційних структур особистості з компонентами
часової перспективи за Спірменом**

Компоненти мотиваційної структури	Негативне минуле	Гедоністичне теперішнє	Майбутнє	Позитивне минуле	Фаталістичне теперішнє
Внутрішній мотив	0,24 (p = 0,04)	- 0,18 (p = 0,11)	- 0,18 (p = 0,12)	- 0,04 (p = 0,69)	0,09 (p = 0,44)
Пізнавальний мотив	- 0,05 (p = 0,63)	- 0,25 (p = 0,03)	- 0,09 (p = 0,42)	- 0,21 (p = 0,06)	0,04 (p = 0,71)
Мотив уникнення	- 0,17 (p = 0,14)	- 0,06 (p = 0,61)	- 0,06 (p = 0,56)	- 0,17 (p = 0,14)	- 0,08 (p = 0,45)
Мотив змагання	0,02 (p = 0,85)	- 0,17 (p = 0,14)	- 0,26 (p = 0,02)	- 0,22 (p = 0,06)	0,08 (p = 0,46)
Мотив зміни діяльності	- 0,29 (p = 0,01)	- 0,22 (p = 0,06)	0,10 (p = 0,37)	- 0,12 (p = 0,32)	- 0,33 (p = 0,005)
Мотив самоповаги	- 0,001 (p = 0,99)	- 0,31 (p = 0,007)	- 0,27 (p = 0,01)	- 0,33 (p = 0,004)	- 0,12 (p = 0,31)
Значимість результатів	- 0,17 (p = 0,14)	0,04 (p = 0,73)	0,17 (p = 0,14)	0,01 (p = 0,92)	- 0,26 (p = 0,02)
Складність завдання	- 0,21 (p = 0,07)	- 0,08 (p = 0,47)	- 0,02 (p = 0,81)	- 0,07 (p = 0,51)	- 0,09 (p = 0,45)
Вольове зусилля	- 0,15 (p = 0,19)	- 0,05 (p = 0,67)	- 0,10 (p = 0,39)	- 0,29 (p = 0,01)	- 0,27 (p = 0,02)
Оцінка рівня досягнутих результатів	0,22 (p = 0,06)	- 0,20 (p = 0,09)	- 0,18 (p = 0,12)	0,10 (p = 0,39)	0,32 (p = 0,005)
Оцінка свого потенціалу	0,01 (p = 0,87)	- 0,19 (p = 0,10)	- 0,31 (p = 0,007)	- 0,15 (p = 0,18)	0,10 (p = 0,38)

Намічений рівень мобілізації зусиль	0,05 (p = 0,65)	- 0,23 (p = 0,04)	- 0,16 (p = 0,16)	- 0,03 (p = 0,76)	0,12 (p = 0,31)
Очікуваний рівень результатів	0,02 (p = 0,84)	- 0,06 (p = 0,58)	- 0,02 (p = 0,85)	- 0,11 (p = 0,36)	0,06 (p = 0,57)
Закономірність результатів	0,18 (p = 0,13)	0,09 (p = 0,44)	0,05 (p = 0,64)	0,11 (p = 0,35)	0,34 (p = 0,003)
Ініціативність	0,21 (p = 0,07)	- 0,10 (p = 0,40)	- 0,27 (p = 0,02)	- 0,04 (p = 0,71)	0,08 (p = 0,47)

Отримані показники коефіцієнтів кореляції мотиваційних структур сучасної молоді з компонентами часової перспективи за Спірменом вказують, що існує помірний статистично значимий зв'язок між наступними компонентами:

А) позитивний зв'язок:

- між внутрішнім мотивом та негативним минулим – прямий зв'язок вказує на те, що при збільшенні міри неприйняття власного минулого зростає внутрішній мотив особистості;

- між оцінкою рівня досягнутих результатів і закономірністю результатів та фактором «фаталістичне теперішнє» - прямий зв'язок вказує на те, що теперішнє розглядається сучасною молоддю незалежним від її волі – при більшій оцінці рівня досягнутих результатів зростає підкорюваність долі, а вища закономірність результатів пов'язана з підозрою про завищений рівень досягнутих результатів;

Б) негативний зв'язок:

- між пізнавальним мотивом та фактором «гедоністичне теперішнє» – при знаженні фактору гедоністичного теперішнього підвищується можливість до пізнання;

- між мотивом змагання та фактором «майбутнє» - негативний зв'язок вказує на те, що при зниженні фактору орієнтації на майбутнє підвищується мотив змагання сучасної молоді;

- між мотивом зміни діяльності та факторами «негативне минуле» та «фаталістичне теперішнє» - при зниженні факторів сприймання негативного минулого та фаталістичного теперішнього підвищується мотив до зміни діяльності сучасною молоддю;

- між мотивом самоповаги та факторами «позитивне минуле», «майбутнє» та «гедоністичне теперішнє» - при зниженні факторів сприймання позитивного минулого, майбутнього та гедоністичного теперішнього зростає мотив самоповаги в сучасної молоді;

- між значимістю результатів та фактором «фаталістичне теперішнє» - при зниження фактору сприймання фаталістичного теперішнього зростає мотив значимості результатів;

- між вольовим зусиллям та факторами «позитивне минуле» та «фаталістичне теперішнє» - при зниженні факторів сприймання позитивного минулого та фаталістичного теперішнього зростає мотив вольового зусилля в діяльності;

- між оцінкою свого потенціалу та фактором «майбутнє» - при зниженні фактору сприймання майбутнього підвищується оцінка власного потенціалу сучасною молоддю;

- між наміченим рівнем мобілізації зусиль та фактором «гедоністичне теперішнє» - при зниженні фактору сприймання гедоністичного теперішнього зростає намічений рівень мобілізації зусиль;

- між ініціативністю та фактором «майбутнє» - при зниженні фактору сприймання майбутнього зростає ініціативність сучасної молоді.

Також існує слабкий статистично значимий зв'язок між наступними компонентами:

3.5. Особливості життєвих стратегій сучасної молоді з різним суб'єктивним переживанням часу

Відповідно гіпотезі дослідження психологічний вік ми розглядаємо як суб'єктивне переживання процесу життя особистості з різною часовою спрямованістю на цілі майбутнього часу, на процес життя теперішнього часу та на досягнуті результати минулого часу. В залежності від зазначених вище категорій досліджуваних було поділено на три групи:

- спрямованість на цілі майбутнього часу – 34% опитуваних (24 особи);
- спрямованість на процес життя теперішнього часу – 30% (21 особа);
- спрямованістю на досягнуті результати минулого часу – 36% (25 осіб).

Групи досліджуваних з різним суб'єктивним переживанням часу було порівняно за ціннісними орієнтаціями за допомогою t-критерію Стьюдента (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Відмінності термінальних цінностей груп з різною часовою спрямованістю за t-критерієм Стьюдента

Термінальні цінності	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та теперішнє</u>	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та минуле</u>	Групи зі спрямованістю на <u>теперішнє та минуле</u>
активне діяльне життя	0,74	0,92	0,80
життєва мудрість	0,46	0,78	0,51
здоров'я	0,77	0,35	0,23
цікава робота	0,45	0,32	0,83
краса природи і мистецтва	0,10	0,057	0,86
любов	0,14	0,95	0,13
матеріально забезпечене життя	0,76	0,67	0,45
наявність хороших і вірних друзів	0,26	0,33	0,90
суспільне покликання	0,46	0,06	0,31
пізнання	0,02	0,21	0,49
продуктивне життя	0,71	0,03	0,10
розвиток	0,48	0,46	0,14
розваги	0,82	0,93	0,77
свобода	0,30	0,36	0,92

щасливе сімейне життя	0,72	0,04	0,12
щастя інших	0,51	0,16	0,49
творчість	0,45	0,37	0,89
впевненість у собі	0,10	0,56	0,28

Обчислення t-критерію Стюдента термінальних цінностей показало, що відмінності в групах з різним суб'єктивним переживанням часу наявні:

- між групами, що націлені на цілі (майбутнє) та на процес (теперішнє) – цінність «пізнання» (показник відмінності між групами – 0,02) відрізняється, що вказує на те, що в групі зі спрямованістю на процес цінність «пізнання» значно нижче (ранг – 12) за значимістю в порівнянні з групою, що спрямована на цілі (ранг – 8); можна припустити, що орієнтована на майбутнє сучасна молодь більше прагне до розширення свого кругозору, націлені на розвиток власних здібностей більше у зв'язку з можливістю досягти власних цілей, а орієнтована на процес молодь більше зосереджена на тому, що відбувається на даний час навколо (в суспільстві або особистому житті);

- між групами, що націлені на цілі (майбутнє особистості) та на результат (минуле особистості), - цінності «продуктивне життя» (0,03) та «щасливе сімейне життя» (0,04), що вказує на те, що в групі зі спрямованістю на результат цінність «продуктивне життя» є значимішою (ранг – 7), аніж в групі зі спрямованістю на цілі (ранг – 10), а цінність «щасливе сімейне життя» є значимішою для групи зі спрямованістю на цілі (ранг – 6), на противагу групі зі спрямованістю на результат (ранг – 12); можна припустити про те, що спрямована на цілі молодь впевнена в тому, що все ще попереду, тому в неї ще будуть можливості в майбутньому максимально повно використовувати свої здібності, щасливе сімейне життя може бути важливішим у зв'язку з характерним для сімейного життя віком; а спрямована на результат молодь може прагнути до максимально повного використання власних здібностей вже зараз, тому що досягнуті в минулому результати могли раніше не задовольнити її, тому сімейне життя в цьому разі може бути не таким значимим.

Відмінності інструментальних цінностей у групах з різною часовою спрямованістю відображено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Відмінності інструментальних цінностей груп з різною часовою спрямованістю за t-критерієм Стьюдента

Інструментальні цінності	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та теперішнє</u>	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та минуле</u>	Групи зі спрямованістю на <u>теперішнє та минуле</u>
акуратність	0,37	0,98	0,40
вихованість	0,21	0,44	0,65
високі запити	0,49	0,30	0,09
життєрадісність	0,46	0,17	0,04
старанність	0,90	0,50	0,66
незалежність	0,40	0,02	0,13
непримиренність до недоліків	0,54	0,19	0,52
освіченість	0,56	0,94	0,57
відповідальність	0,72	0,87	0,58
раціоналізм	0,04	0,21	0,69
самоконтроль	0,46	0,95	0,56
сміливість у відстоюванні своєї думки	0,64	0,50	0,86
тверда воля	0,13	0,90	0,11
терпимість	0,71	0,01	0,02
широта поглядів	0,68	0,30	0,14
чесність	0,59	0,67	0,32
ефективність у справах	0,92	0,63	0,59
чуйність	0,90	0,43	0,42

Обчислення t-критерію Стьюдента інструментальних цінностей показало, що відмінності в групах з різним суб'єктивним переживанням часу наявні:

- між групами, що націлені на цілі (майбутнє особистості) та на процес (актуальне особистості), – цінність «раціоналізм» (0,04) значно відрізняються, що вказує на те, що в групі зі спрямованістю на цілі дана цінність буде значимішою (ранг – 3), аніж в групі зі спрямованістю на процес (ранг – 11); можна припустити, що сучасна молодь зі спрямованістю на майбутнє обирає ту цінність, якої може

бракувати їй, а спрямована на минуле сучасна молодь звикла приймати обдумані рішення, дану цінність може не розглядати як одну зі значимих;

- між групами, що орієнтовані на цілі (майбутнє особистості) та на результат (минуле особистості), - цінності «незалежність» (0,03) та «терпимість» (0,01) значно відрізняються, що вказує на те, що в групі зі спрямованістю на результат цінність «терпимість» буде важити більше (ранг – 7), а «незалежність» менше (ранг – 17), в групі зі спрямованістю на цілі – більше важить цінність «незалежність» (ранг – 4), а менше – «терпимість» (ранг – 17); можна припустити, що орієнтована на минуле сучасна молодь звикла рішуче та самостійно діяти, проте терпимості до поглядів інших їй може бракувати у зв'язку з цим, а орієнтованій на майбутнє молоді важливо бути більш рішучим;

- між групами, що націлені на процес (актуальне особистості) та на результат (минуле особистості), - цінності «життєрадісність» (0,04) та «терпимість» (0,02) відрізняються, що вказує на те, що в групі зі спрямованістю на результат цінність «терпимість» буде важити більше (ранг – 7), аніж в групі зі спрямованістю на процес (ранг – 17), цінність «життєрадісність» важить менше (ранг – 4) в групі зі спрямованістю на результат, в групі зі спрямованістю на процес – більше (ранг – 2); можна припустити про позитивну оцінку групи зі спрямованістю на процес власного теперішнього та про можливу заклопотаність можливістю досягнення кращих результатів в роботі групи, що орієнтована на минуле.

Наступний етап передбачав порівняння значимості та реалізованості цінностей груп з різним суб'єктивним сприйманням часу. Відмінності між групами з різним суб'єктивним переживанням часу відображені в наступних гістограмах (див. рис. 3.3-3.8).

Рисунок 3.3 демонструє значимість та реалізованість термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі. Значимими термінальними цінностями для групи зі спрямованістю на цілі стали наступні цінності: здоров'я (ранг – 1), матеріально забезпечене життя (2), любов (3), щасливе сімейне життя (4), життєва мудрість (5).

Реалізованість значимих (перші 5 проранжованих цінностей) термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі практично не відповідає значимості

даних цінностей для молоді, за винятком цінності «щасливе сімейне життя» (ранг значимості – 4, ранг реалізованості – 4,5).

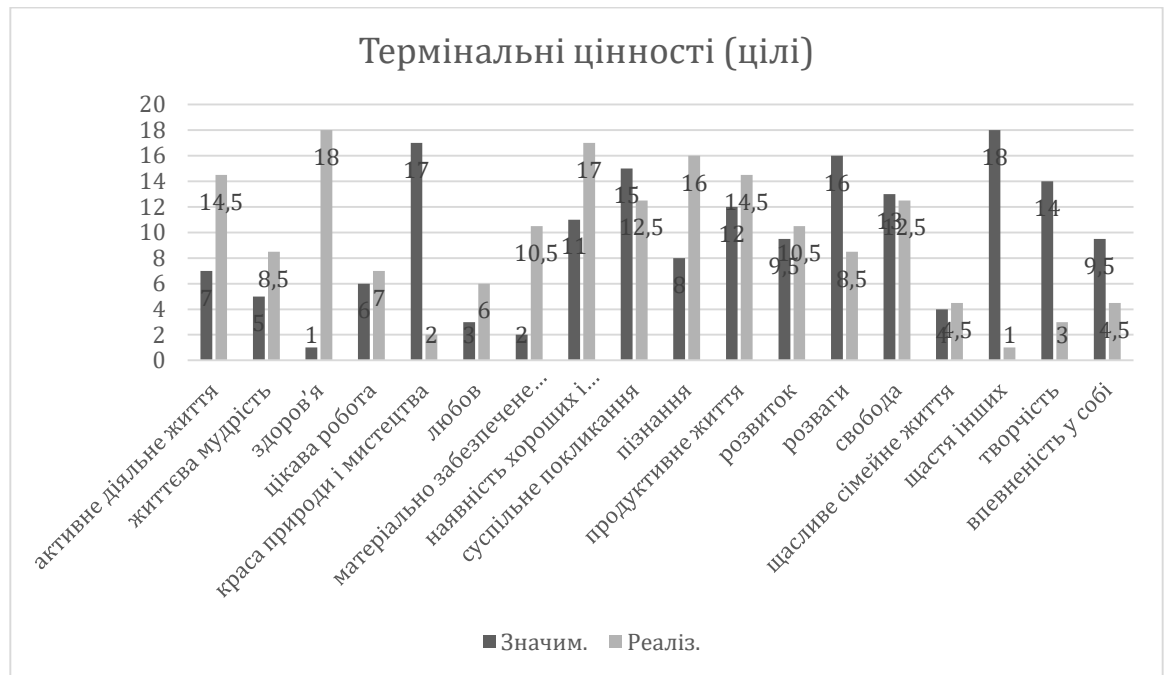

Рис. 3.3. Гістограма значимості та реалізованості термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі (за опитувальником М. Рокича)

Показники відмінностей значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі демонструє рисунок 3.4. Значимими інструментальними цінностями для групи зі спрямованістю на цілі стали наступні цінності: життєрадісність (ранг – 1), вихованість (2), раціоналізм (3), незалежність (4), старанність (5).

Відповідно до рисунку 3.4 реалізованість значимих інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі не відповідає значимості даних цінностей для молоді.

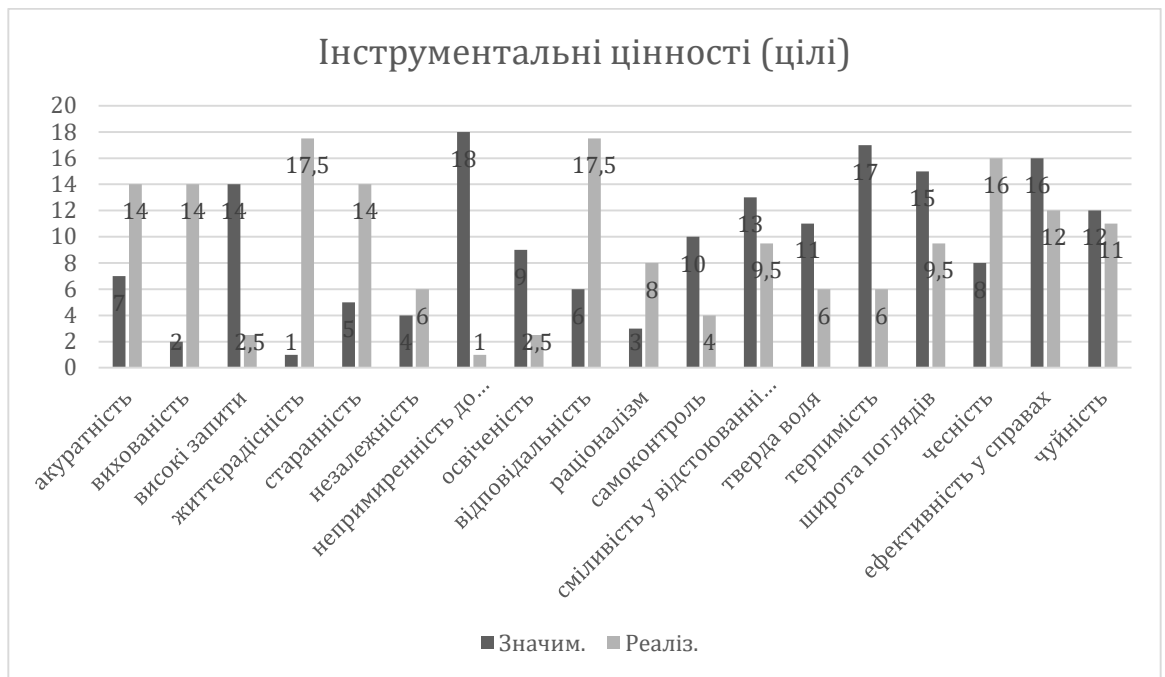

Рис. 3.4. Гістограма значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на цілі (за опитувальником М. Рокича)

Показники відмінностей значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес демонструє наступна гістограма (див. рис. 3.5).

Значимими термінальними цінностями для групи зі спрямованістю на процес стали наступні цінності: здоров'я (ранг – 1), любов (2), життєва мудрість (3), матеріально забезпечене життя (4), активне діяльне життя (5).

Реалізованість значимих термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес не відповідає значимості даних цінностей для молоді.

Рис. 3.5. Гістограма значимості та реалізованості термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес (за опитувальником М. Рокича)

Показники відмінностей значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес демонструє рисунок 3.6.

Рис. 3.6. Гістограма значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес (за опитувальником М. Рокича)

Значимими інструментальними цінностями для групи зі спрямованістю на процес стали наступні цінності: вихованість (ранг – 1), життєрадісність (2), акуратність (3), відповідальність (4), освіченість (5).

Відповідно до рисунку 3.6 реалізованість значимих інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на процес не відповідає значимості даних цінностей для молоді.

Показники відмінностей значимості та реалізованості термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат демонструє наступна гістограма (див. рис. 3.7).

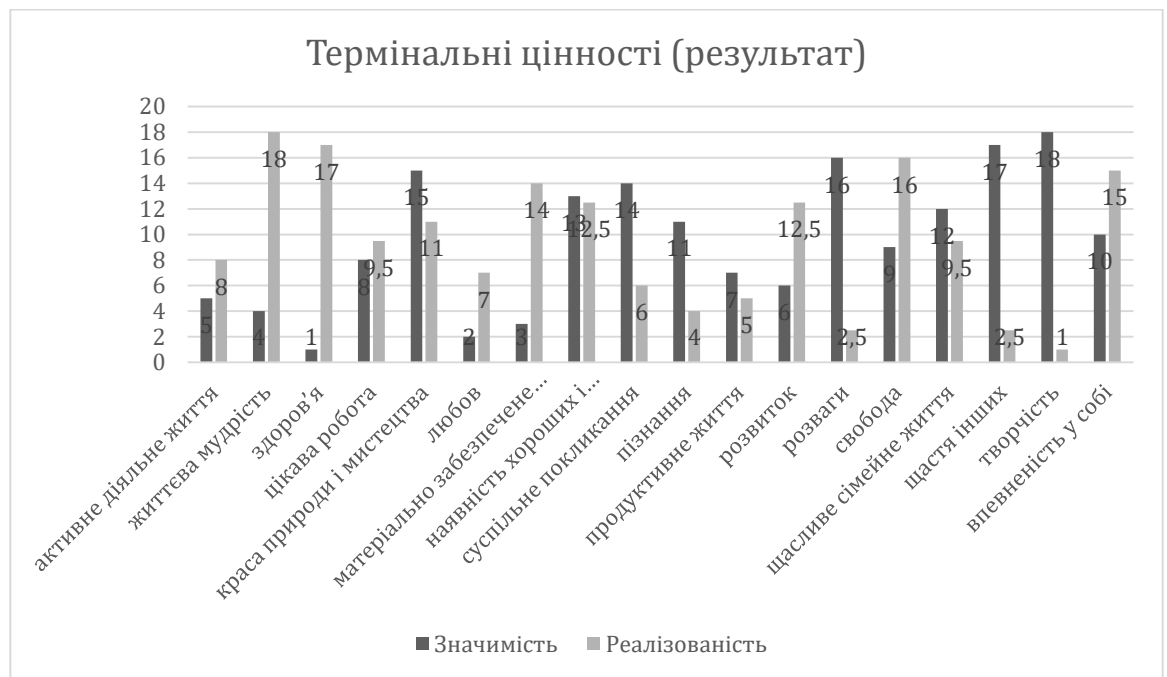

Рис. 3.7. Гістограма значимості та реалізованості термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат (за опитувальником М. Рокича)

Значимими термінальними цінностями для групи зі спрямованістю на результат стали наступні цінності: здоров'я (ранг – 1), любов (2), матеріально забезпечене життя (3), життєва мудрість (4), активне діяльне життя (5).

Відповідно до рисунку 3.7 реалізованість значимих термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат не відповідає значимості даних цінностей для молоді.

Показники відмінностей значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат демонструє рисунок 3.8.

Рис. 3.8. Гістограма значимості та реалізованості інструментальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат (за опитувальником М. Рокича)

Значимими інструментальними цінностями для групи зі спрямованістю на результат стали наступні цінності: вихованість (ранг – 1), відповідальність (2), чесність (3), життєрадісність (4), освіченість (5).

Відповідно до рисунку 3.8 реалізованість значимих термінальних цінностей в групі зі спрямованістю на результат - низька відповідність реалізованості та значимості, цінність «освіченість» належить до перших п'яти цінностей за значимістю та за реалізованістю (ранг значимості – 5, ранг реалізованості - 3).

Варто розглянути показники відмінностей мотиваційної структури груп з різною часовою спрямованістю (див. табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Відмінності компонентів мотиваційної структури груп з різною часовою спрямованістю за t-критерієм Стьюдента

Компоненти мотиваційної структури	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та теперішнє</u>	Групи зі спрямованістю на <u>майбутнє та минуле</u>	Групи зі спрямованістю на <u>теперішнє та минуле</u>
Внутрішній мотив	0,36	0,45	0,86
Пізнавальний мотив	0,53	0,96	0,55
Мотив уникнення	0,12	0,32	0,007
Мотив змагання	0,92	0,28	0,22
Мотив зміни діяльності	0,68	0,54	0,79
Мотив самоповаги	0,65	0,23	0,12
Значимість результатів	0,50	0,53	0,94
Складність завдання	0,93	0,015	0,007
Вольове зусилля	0,87	0,23	0,22
Оцінка рівня досягнутих результатів	0,20	0,51	0,052
Оцінка свого потенціалу	0,45	0,82	0,63
Намічений рівень мобілізації зусиль	0,44	0,85	0,56
Очікуваний рівень результатів	0,16	0,41	0,47
Закономірність результатів	0,72	0,08	0,14
Ініціативність	0,47	0,03	0,005

Дані відмінностей за таблицею показують, що показники відмінностей груп зі спрямованістю на цілі та процес незначні, проте наявні відмінності між наступними групами:

- між групами, що націлені на цілі (майбутнє особистості) та на результат (минуле особистості) в таких мотиваційних компонентах, як складність завдання (показник відмінності між групами 0,015) та ініціативність (показник – 0,03), що може вказувати на те, що в групі зі спрямованістю на результат рівень домагань за складністю завдання та за ініціативністю постановки завдання буде вище (10,8 та 10,6 бала), аніж в групі зі спрямованістю на цілі (8,9 та 8,8 балів); можна припустити, що орієнтовані на минуле опитувані негативно оцінюють вже пройдений шлях, а майбутнє ще не є для даної групи визначеним, тому домагання в групі зі спрямованістю на минуле більші, на противагу їй група зі спрямованістю на майбутнє вважає, що результат залежить від директивності поставленого перед ними завдання та надає перевагу простішим за рівнем складності завданням;

- між групами, що націлені на процес (актуальне теперішнє особистості) та на результат (минуле особистості) в таких мотиваційних компонентах, як мотив уникнення (0,007), складність завдання (0,007) та ініціативність (0,005), що може вказувати на те, що в групі зі спрямованістю на результат рівень домагань за мотивом уникнення (10,8), складністю завдання (10,8) та за ініціативністю постановки завдання (10,6) буде вище, аніж в групі зі спрямованістю на процес (8,5 – мотив уникнення, 8,9 – складність завдання та 8,2 бала – ініціативність); можна припустити про негативну оцінку вже пройденого відрізка часу осіб зі спрямованістю на результат, а також про емоційно насичене життя в осіб зі спрямованістю на процес, тому останнім важливо жити «тут і тепер», отримувати задоволення від кожної миті, а не зациклюватися на минулих проблемах.

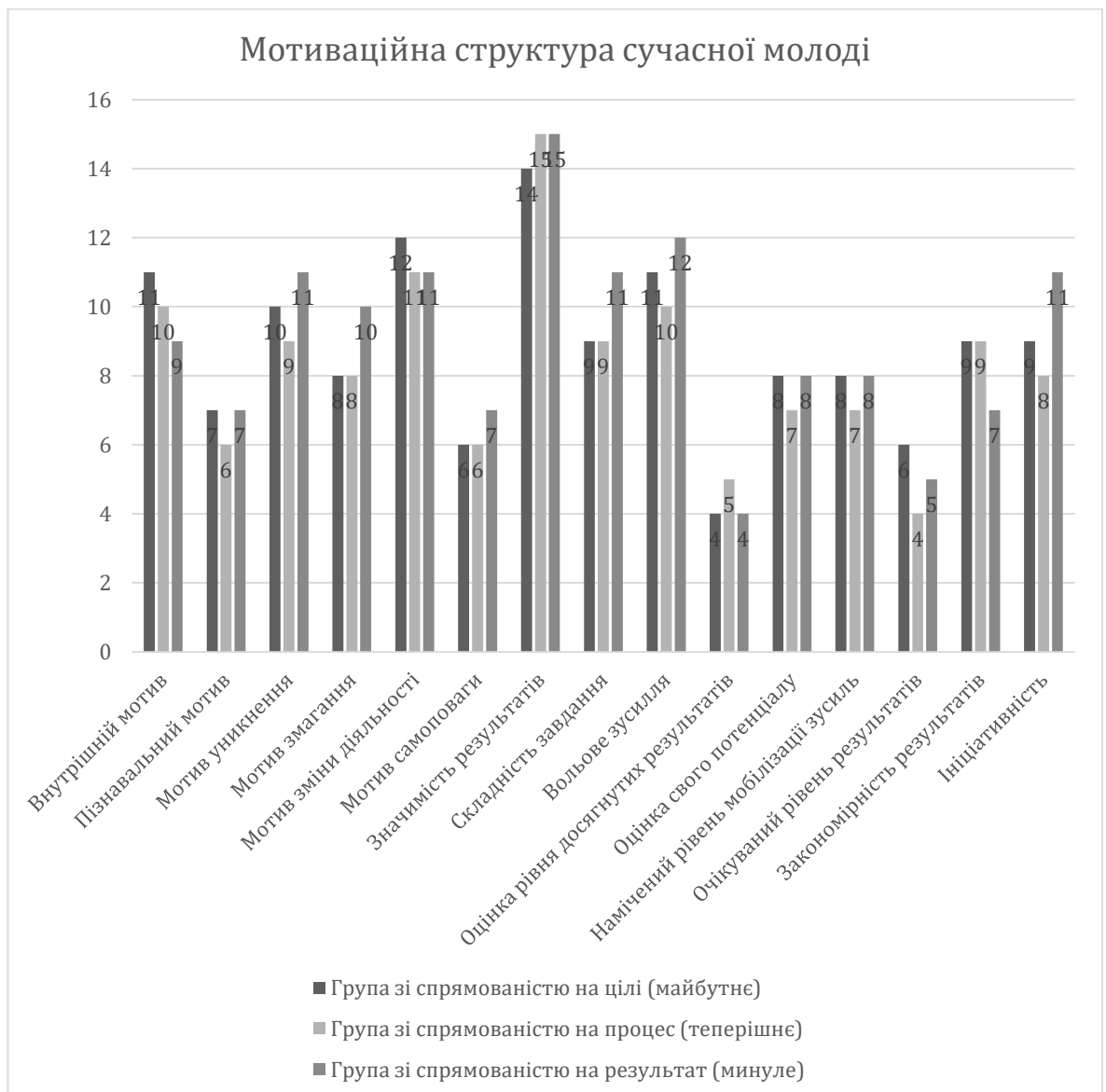

Рис. 3.9. Мотиваційна структура сучасної молоді (за опитувальником В.К.Гербачевського)

Мотиваційна структура сучасної молоді відображена на рисунку 3.9.

Таким чином, найбільший рівень домагань спостерігається у всіх опитуваних з різним суб'єктивним сприйманням часу за мотивом «значимість результатів» (середній рівень домагань).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова, К. А. Личностная организация времени жизни [Текст] / А. Абульханова // Мир психологии. – 2011. – № 3 (67). – С. 93–104.
2. Абульханова, К. А. Время личности и время жизни [Текст] / А. Абульханова, Т. Н. Березина. – СПб.: Алетейя. – 2001. – 304 с.
3. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
4. Абульханова-Славская, К. А. Психология и сознание личности: (Проблемы методологии, теории и исслед. реал. личности) [Текст]: избр. психол. тр. / К. А. Абульханова. – М.: Моск. психол.-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. – с.
5. Адлер А. Индивидуальная психология как путь к познанию и самопознанию человека // Адлер А. Наука жить / А. Адлер. – К. : Port-Royal, 1997. – С. 26–42.
6. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды / Б.Г. Ананьев. – В 2-х т. – Т.1. – М.: Педагогика, 1980. – 336 с.
7. Антилогова, Л. Н. Профессиональное самоопределение личности в условиях современного образования [Текст] / Л. Н. Антилогова // Педагогическое образование и наука. – Москва. – 2015.– № 1. – С. 133–135.
8. Антилогова, Л. Н. Социальная активность студенческой молодежи в современных условиях [Текст] / Л. Н. Антилогова // Вестник Омского университета. Серия: Психология. – 2008. – № 2. – С. 86–91.
9. Дерманова Б. // Научные исследования выпускников факультета психологии СПбГУ. – 2014. – Т. 2. – С. 3–10.
10. Березина Г. Н. Генетические и структурные взаимосвязи в развитии личности. Жизненный путь личности: осознаваемые и неосознаваемые аспекты (2004) [Электронный ресурс] / Г. Н. Березина. – Режим доступа: <http://5ka.su/ref/psihologiya>.

11. Биченко, И. Г. Ценностные ориентации студентов российских вузов в условиях социальной аномии [Электронный ресурс]: автореферат дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04 / И. Г. Биченко; [Место защиты: Моск. гуманитар. ун-т]. – Москва. – 2009. – 18 с. URL: <http://dlib.rsl.ru/01003466994> (дата обращения: 14.12.2015).

12. Большой психологический словарь [Текст]/сост. И общ. ред. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 672 с.

13. Васильева, О.С. Изучение основных характеристик жизненной стратегии человека [Текст] / О.С. Васильева, Е.А. Демченко // Вопросы психологии. – 2007. – №4. – С. 74–85.

14. Вечканова, Е. М. Методологические предпосылки исследования ценностно-смысловых детерминант временной перспективы личности [Электронный ресурс] / Е. М. Вечканова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – Москва. – 2015. – № 3.

15. Вечканова, Е. М. Особенности временной перспективы личности при различных типах актуального смыслового состояния [Текст] / Е. М. Вечканова, Ю. Неяскина // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – Петропавловск-Камчатский. – 2011. – № 2. – С. 167–178.

16. Гинзбург, М. Р. Психологическое содержание личностного самоопределения / М. Р. Гинзбург [Электронный ресурс] // Вопросы психологии. – 1988. – № 2. – С.19–27 URL: <http://voppsy.ru/issues/1994/943/943043.htm> (дата обращения: 22.10.2015).

17. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. — К. : Наукова думка, 1988. — 144 с.

18. Головаха Е.И., Кроник А.А. Психологическое время личности. – К.: Наукова думка, 1984. – 205 с.

19. Головаха, Е. И. Психологическое время личности [Текст] /

20. Гудечек, Я. Ценностная ориентация личности [Текст] / Я. Гудечек // Психология личности в социалистическом обществе: Активность и развитие личности: сборник научных статей. – М., 1989. – С. 102–109.

21. Демина Л.Д., Ральникова И.А. Психическое здоровье и защитные механизмы личности. – Изд-во Алтайского государственного университета, 2000. – 123 с.
22. Життєві домагання особистості: [монографія] / [Т.М. Титаренко, І.В. Лебединська, Н.В. Анікіна, О.Я. Кляпець та ін.]; за ред. Т.М.Титаренко. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 456 с.
23. Зейгарник, Б. В. Теория личности Курта Левина [Текст] / В. Зейгарник. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1981.
24. Зимбардо Ф., Бойд Дж. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь [Текст] / Ф. Зимбардо, Дж. Бойд. – СПб.: Речь, 2010. – 352 с.
25. Зимбардо, Ф. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь [Текст] / Ф. Зимбардо, Дж. Бойд. – СПб.: Речь, 2010. – 352 с.
26. Ковдра, А. С. Психологические особенности временной перспективы студентов вуза [Текст] / А. С. Ковдра // Гуманизация образования. – 2012. – № 2. – С. 30–35.
27. Кон, И. С. Открытие «Я» [Текст] / И. С. Кон. – М., 1978.
28. Кроник, А. Каузометрия. Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути [Текст] / А. Кроник, Р. Ахмеров. – Москва: Смысл, 2008. – 294 с.
29. Куликов, Л. В. Психология личности в трудах отечественных психологов [Текст] / Л. В. Куликов. – М.: Питер. – 2009. – 460 с.
30. Кухта М. «Життєві стратегії»: поняття та особливості формування / М. Кухта // Соціальні виміри суспільства. — Київ: ІС НАНУ, 2011. — № 3 (14). — С. 76-88.
31. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды [Текст] / К. Левин. – М.: Смысл, 2001. – 572 с
32. Левин, К. Теория поля в социальных науках [Текст] / К. Левин; пер. с англ. – СПб.: Сенсо, 2000. – 368 с.

33. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени / Д. А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – 1998. – № 1. – С. 13–25.
34. Леонтьев, В. Г. Психологические механизмы мотивации.
35. Леонтьев, Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций [Текст] / Д. А. Леонтьев. – М., 1992. – 17 с.
36. Леонтьев, Д. А. Психология смысла. Природа, строение и динамика смысловой реальности [Текст]. 2-е изд., испр. / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 510 с.
37. Леонтьев, Д. А. Тест смысложизненных ориентаций (СЖО) [Текст] / Д. А. Леонтьев. – 2-е изд.. – М.: Смысл. – 2006. – 18 с.
38. Леонтьев, Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании: виды, детерминанты и изменения во времени [Текст] / Д. А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – М.. – 1998. – № 1. – С. 13–25.
39. Лєпіхова Л. А. Механізми життєвих домагань у системі цілеутворення особистості / Л. А. Лєпіхова // Наук. студії із соц. та політ. психол.: Зб. статей. – 2005. – Вип. 10 (13). – С.105–116.
40. Ляхова, М. А. Особенности ценностных компонентов жизненных стратегий студентов вуза, воспитывавшихся вне родительской семьи/ А. Ляхова // Вестник Кемеровского государственного университета. – Кемерово. – 2012. – № 4-1 (52). – С. 167–174.
41. Мандрикова, Е. Ю. Современные подходы к изучению временной перспективы [Текст] / Е. Ю. Мандрикова // Психологический журнал. – М.. – 2008. – Т. 29. – № 4. – С. 54–65.
42. Марчук К. А. Наративне дослідження формування базової життєвої позиції студентів ВНЗ / К.А. Марчук, Г.В. Пирог // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : «Психологічні науки». – Випуск 2. Том 2. – Херсон, 2017. – С. 37-41.
43. Мороз Л. О. Зв'язок життєвих стратегій сучасної молоді з психологічним віком: теоретичні аспекти / Г. В. Пирог, Л. О. Мороз // Сучасні

наукові дослідження в психології та педагогіці – прогрес майбутнього : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 травня 2018 р., м. Одеса). – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2018. – С. 22-25.

44. Мурадян О. Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз / О. Мурадян // Соціологічні студії. - 2013. - № 1. - С. 49-54.

45. Мухина, В. С. Предисловие [Текст] / В. С. Мухина // Механизмы формирования ценностных ориентации и социальной активности личности / МГПИ. – М., 1985. – С. 4–7.

46. Нюттен, Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего [Текст] / Нюттен; под ред. Д. А. Леонтьева. – М.: Смысл, 2004. – 608 с.

47. Пирог А. Возможности диагностического исследования особенностей субъективного переживания профессионального становления // SWorld Journal, Issue №13 (Yolnat PE, Minsk, 2017). – P. 80-85.

48. Пирог А. В. Проблемы психологического изучения кризисов обучения студентов / А.В. Пирог // Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі : матеріали III Міжнародного Конгресу / Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 482-483.

49. Пирог А. В. Субъективное виденье студентами-психологами собственного профессионального становления / А.В. Пирог, К.А. Марчук // International scientific conference «Modernization of educational system: world trends and national peculiarities»: Conference Proceedings. – Kaunas: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. – P. 44-47.

50. Пирог Г. Особливості смисложиттєвих орієнтацій користувачів соціальних мереж раннього дорослого віку / Г. Пирог, О. Мельник // «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» : збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 2 / за ред. Л.П. Журавльової, В.О. Климчука, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. – С. 30-35.

51. Пирог Г. В. Стреси у студентів: причини та прояви у міжсесійний період / Г.В. Пирог, К.А. Марчук // International Multidisciplinary Conference «Key Issues of Education and Sciences: Development Prospects for Ukraine and Poland»: Conference Proceedings, Stalowa Wola, Republic of Poland, 20-21 July 2018. – Volume 6. Stalowa Wola: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2018. – P. 135-138.

52. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий: Учебное пособие для учеб. Заведений профтехобразования / К.К. Платонов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. Шк., 1984. – 174 с.

53. Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-методичний посібник [для пед. працівників] / за ред. О.В. Мельника. – К. : «Четверта хвиля», 2009. – 223 с., с. 149–153.

54. Пыжикова, Ж. В. Влияние ценностных ориентаций на переживание времени и особенности временной перспективы [Текст] / Ж. В. Пыжикова // Вестник Самарского государственного университета. – Самара. – 2012. – № 8-1 (99). – С. 216–221.

55. Резник Т.Е. Жизненные стратегии личности / Т.Е.Резник, Ю.М.Резник // Социс. – 1995. – №2. – С.100–105.

56. Резник Ю.М. Жизненные стратегии личности (опыт комплексного анализа) / Ю.М. Резник, Е.А. Смирнов. – М.: Институт человека РАН, Независимый ин-т гражданского об-ва, 2002. – 260 с.

57. Серый, А. В. Применение теста смысложизненных ориентаций к диагностике актуальных смысловых состояний (новая концептуализация) [Текст] А. В. Серый, А. В. Юпитов // Сибирская психология сегодня: сборник научных трудов / под ред. М. М. Горбатова, А. В. Серый, М. С. Яницкий; Кемеровский государственный университет. – Кемерово, 2002. – С. 55–72.

58. Серый, А. В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика [Текст] / А. В. Серый; науч. ред. М. С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвуиздат. – 2004. – 272 с.

59. Серый, А. В. Ценностно-смысловая парадигма как методологическая основа оценки и прогнозирования развития личности [Текст] / А. В. Серый, М. С.

Яницкий // Личностное развитие: прогностические модели, факторы, вариативность: коллективная монография / Л. В. Аргентова и др.; под ред. И. С. Морозовой; Министерство образования и науки РФ, Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Кемеровский государственный университет». – Томск, 2008. – С. 71–93.

60. Сырцова А., Соколова Е. Т., Митина О. В. Адаптация опросника временной перспективы личности Ф. Зимбардо. Психологический журнал, 2008 год, том 29, №3, с.101-109.

61. Сырцова А.В. Психологическое время: апробация методики Зимбардо по временной перспективе // Вестник Московского университета. Серия “Психология”. – 2005. – № 1. – С.97-99.

62. Сырцова, А. Адаптация опросника временной перспективы личности Зимбардо [Текст] / А. Сырцова, Е. Т. Соколова, О. В. Митина // Психологический журнал. – М. – 2008. – Т. 29. – № 3. – С. 101–109.

63. Сырцова, А. Возрастная динамика временных ориентаций личности [Текст] / А. Сырцова, О. В. Митина // Вопросы психологии. – М. – 2008. – № 2. – С. 41–54.

64. Сырцова, А. Методика Ф. Зимбардо по временной перспективе [Текст] / А. Сырцова, Е. Т. Соколова, О. В. Митина // Психологическая диагностика. – М. – 2007. – № 1. – С. 85–105.

65. Федоров, А. И. Временная перспектива в юношеском возрасте: Типологический подход [Электронный ресурс]: диссертация ... канд. психол. н.: 19.00.13 / А. И. Федоров. – Москва, 1996. – 153 с. URL: <http://dlib.rsl.ru/01000152586> (дата обращения: 2.12.2015).

66. Франкл В. Человек в поисках смысла [Текст] / В. Франкл; пер. с нем. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

67. Хван, Н. В. Взаимосвязь временной перспективы и ценностно-смысловой организации жизненного мира человека [Текст]: автореферат дис. ... канд. психол. н.: 19.00.01 / Н. В. Хван; [Место защиты: Нац. исслед. Том. гос. ун-т]. – Томск, 2015. – 24 с.

68. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества / П.Штомпка; пер. с польск. С.М.Червонной. – М.: Логос, 2005. – 664 с.
69. Эльконин, Б. Д. Психология развития [Текст] / Б. Д. Эльконин. – М., 2001.
70. Яницкий, М. С. Ценностно-смысловая парадигма как методологическая основа оценки и прогнозирования развития личности [Текст] / М. С. Яницкий, А. В. Серый // Личностное развитие: прогностические модели, факторы, вариативность: коллективная монография / под ред. И. С. Морозовой. – Томск, ТГПУ, 2008. – С. 71–93.
71. Яницкий, М. С. Ценностно-смысловая парадигма как основа постнеклассической педагогической психологии [Текст] / М. С. Яницкий, А. В. Серый, Ю. В. Пелех // Философия образования. – М. – 2013. – № 1. – С. 175–186.
72. Яницкий, М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система [Текст] / М. С. Яницкий. – Кемерово: Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.
73. Яницкий, М. С., Пелех, Ю. В., Серый, А. В. Особенности ценностных предпочтений российских и украинских студентов [Текст] / М. С. Яницкий, Ю. В. Пелех, А. В. Серый // Вища освіта України. – № 1 (додаток 1) – 2012 р. – Тематичний випуск «Інтеграція вищої школи України до європейського та світового освітнього простору» – С. 139–146.
74. Boyd, J. N., Zimbardo, P. G. Constructing time after death: The transcendental-future time perspective [Text] / J. N. Boyd, P. G. Zimbardo // Time and Society. – 1996. – № 6. – P. 35–54.
75. Frankl V. E. Der Wille zum Sinn / V. E. Frankl. – 3. erw.Aufl.– Bern : Huber, 1982. – P. 275-308.
76. Nuttin, J. & Lens, W. Future time perspective and motivation: Theory and research method. – Leuven & Hillsdale: Leuven University Press, 1985. – 598 p.
77. The Time Paradox. Surveys [E-sourse] // The Time Paradox. The New Psychology of the Time That Will Change Your Life. Download stream: www.thetimeparadox.com